

Ключевые слова: М. Стельмах, род, семья, детство, воспитание.

Annotation

The article disclosed and analyzed the initial formation of the personality etap buduscheo spisatelya Ukrainian literature, the impact on its development of family education and environment.

Keywords: M. Stelmach, clan, family, childhood, education

УДК 821.161.2.09 (477)

**Євгеній Маковей
(Київ)**

ВАРШАВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В ОЦІНКАХ СУЧАСНИКІВ ТА ІСТОРИКІВ

У статті проаналізований період життя П. Куліша, пов'язаний із його чиновницькою службою у Варшаві з 1864 по 1867 рр., представленні оцінки сучасників та істориків щодо причин його переходу на державну службу, визначено вплив місця, артефактів, події, людей цього життєвого етапу на формування інтелектуальної спадщини мислителя.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, національно-культурна діяльність, українські інтелектуали, картографування особистості, «варшавська служба», Царство Польське

Сучасна біографістика виходить на зовсім новий рівень свого розвитку. Нині це не просто констатація чи розповідь про життєвий і творчий шлях особистості, а детальний, поетапний аналіз персоналії на основі багатьох традиційних та інноваційних складників: родинне походження, освіта, професійна діяльність, коло спілкування, міжособистісні та міжнародні контакти, загальна соціокультурна ситуація, культурно-національний тип інтелектуала, сексуальна ідентичність, мапа особистості, ментальна мапа, стиль мислення та інші [4].

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що, спираючись на інноваційний методологічний інструментарій (зокрема такі складники як мапа особистості, ментальна мапа), варто доповнити та переосмислити біографії визначних українських національно-культурних, громадсько-політичних діячів, інтелектуалів ХІХ – ХХ ст. і зокрема Пантелеймона Олександровича Куліша.

Пантелеймона Куліша називають одним із трійці пророків Нової України, які провістили постання модерної української нації. Він фігурує в літературі як один із класиків і зачинателів історичної прози, у мовознавстві місце П. Куліша серед засновників українського сучасного літературного правопису не викликає жодних заперечень. Останніми роками віддаємо шану Пантелеймону Олександровичу як перекладачеві Біблії українською,

історіософу-мислителю [1; 9]. На жаль, у XIX ст. та радянській період його суспільні писання і праці не йшли мейнстрімом українського громадського життя і опинилися на його маргінесі. Не усі вчинки, погляди, наукові праці Пантелеймона Куліша були сприйняті сучасниками та справедливо оцінені істориками. П. Кулішеві не поталанило з часом трактувальниками свого таланту. Його постійно протиставляли Т. Шевченкові, хоч вони і були близькими друзями, доповнювали один одного, але амбітна вдача П. Куліша призводила після смерті Кобзаря до появи різких інвектив на адресу останнього і це пошкодило з часом і самому Кулішеві. Тривалий час він був «буржуазним націоналістом» на противагу Т. Шевченкові – «революціонеру демократу» [9, с. 3].

Через те, що П. Куліш постійно плив проти течії, виламувався із загального річища ідей українського руху, змінював свою політичну орієнтацію (то українська, то російська, то польська, то знову російська), мав скандальний характер, він фактично не мав близьких друзів, які у повній мірі взяли за створення його докладного життєпису, аналізу інтелектуального доробку.

Історіографічні напрацювання в області кулішезнавства досить різнопланові. У дорадянський період з'явилися біографічні нариси про П. Куліша Б. Грінченка [2], Д. Дорошенка [3], О. Маковея [7], В. Шенрока [11]. У радянський період розвитку історичної науки ідеї Пантелеймона Куліша таврувалися як «буржуазно-ліберальні», а його постать протиставлялися його сучаснику «революційному демократу» Т. Шевченку. У такій ситуації ні об'єктивної біографії, ні тим більше повноцінного дослідження по інтелектуальній спадщині Пантелеймона Олександровича Куліша написати вченим було не можливо. Тому, після 1991 р., коли історична наука звільнилася від радянських ідеологічних обмежень, постать П. Куліша стала надзвичайно цікавою для наукового аналізу. Сучасні історико-біографічний напрямку кулішезнавства представлений роботами П. Гончарука [1], О. Кравченко [5], Є. Нахліка [8], Л. Похилої [10]. Однак сучасні дослідники не завжди переслідували ціль зв'язати життєпис мислителя із його ідеями, показати як той чи інший факт біографії впливав на формування ідейного поля Пантелеймона Куліша. У розлозі викладі біографії мислителя інколи важко прослідувати ті важливі для інтелектуально-історичного дослідження причинно-наслідкові зв'язки: обставина життя та соціокультурне оточення – формування ідеї.

Мета наукового пошуку полягає у спробі детального аналізу

особливостей варшавського періоду життя і діяльності Пантелеймона Куліша, визначення впливу окремих людей, життєвих обставин, матеріального чинника і та ін. на формування його ідейного поля, з'ясуванні справедливості оцінок сучасників та істориків щодо переходу мислителя на державну службу.

Класичною у сучасному кулішезнавстві є періодизацією життя розроблена дослідником Є. Нахліком. Учений виділяє такі періоди:

- 1840-ві роки – грудень 1850 року – від початку творчої діяльності (або період до арешту в справі Кирило-Мефодіївського братства) до ув'язнення й заслання до Тули;

- грудень 1850 – квітень 1856 року – звільнення із заслання із заборонаю займатися літературною працею;

- квітень 1856 – лютий 1864 року – власна видавнича діяльність у Петербурзі, «основ'янський» та «післяоснов'янський» періоди;

- березень 1864 – жовтень 1867 року – урядова служба у Варшаві в Установчому комітеті;

- листопад 1867 – серпень 1872 року – звільнення з державної посади, заангажування у галицько-українські суспільно-літературні справи, редагування «Правди»;

- осінь 1872 – весна 1879 року – проживання в Петербурзі та Мотронівці, праця над «Историєю воссоединения Руси»;

- літо 1879 – березень 1883 року – видання й конфіскація «Хуторской философии...», від'їзд за кордон задля постійного там проживання й вільної праці, відмова від російського підданства;

- квітень 1883 – лютий 1897 року – повернення до Мотронівки, праця над «Историєю отпадения Малоросии от Польши», підготування другого видання «Истории воссоединения Руси», перекладацька праця над Біблією, творами Шекспіра, Байрона та ін. [8].

Однією із складних і суперечливих сторінок життя українського мислителя був недовготривалий період його чиновницької служби у Варшаві, адже цей період суперечив загальному образу українського інтелектуала другої половини ХІХ ст., випадав із загальної концепції протистоянні української еліти імперській політиці русифікації, природній опозиційності до влади, був засуджений товаришами, недооцінений ученими. Сучасна дослідниця-історіограф І. Колесник зазначає, що в українській культурній свідомості протягом тривалого часу витворювався та культивувався образ українського інтелектуала як носія національної ідеї, історична та моральна

місія котрого полягала у пробудженні самосвідомості рідного народу. Політична поведінка інтелектуала була підпорядкована українським інтересам й зумовлена національною ідеологією. Протистояння владі в діях та життєвих сценаріях здебільшого набувало форм культурної, моральної або мовної опозиції до режиму. Типовими рисами українського інтелектуала є надмірна ідеологізація культурних практик, емоційна екзальтація та брак політичної волі, вождизму, особистісної харизми, апеляція до «свідомості споминів», котра обернена в минуле [5, с. 295–296].

Вибір нами для аналізу Варшавського періоду Пантелеймона Куліша пов'язаний не тільки із необхідністю доконечно розібратися у оцінках сучасників та істориків щодо цього відрізка життя мислителя, але й апробувати такий інноваційний біографічний концепт як мапа особистості.

І. Колесник зазначає, що картографування особистості можна уявити у вигляді схеми з чотирма гілками: місця, артефакти, події, люди. Мапа особистості, що фіксується як ментальна мапа, передбачає вивчення місць, пов'язаних із життям і діяльністю особи. Зміна місць проживання, роботи, переїзди змінюють контексти сприйняття людиною інформації. Так, при переїздах втрачається значна частина «напрацьованої» інформації, і на новому місці людині потрібно все починати спочатку. Гілка «Місця» на мапі-схемі особистості містить пункти, де людина тривалий час мешкала, працювала, навчалася. Далі на мапі фіксуються т.зв. «місця сили», де легко думається, приходить осяяння, натхнення. Ще далі – омріяні місця, себто реальні чи віртуальні місця-мрії, які є в кожній людині, куди вона прагне душею, думками, уявою. Друга гілка на мапі особистості – «Артефакти», що являють собою ментальні (уявні) чи то фізичні конструкції, котрі допомагають увійти у «продуктивний стан» натхнення, емоційного піднесення, творчої праці. Артефакти на ментальній мапі особистості обіймають: 1) витвори мистецтва, що впливають на формування особистості (живопис, література, музика); 2) предмети власного витвору, творчості самої особистості, усе, що зроблено своїми руками й зберігає інформацію про творця; 3) техніки продуктивності, які мають користь; 4) одяг, що носила людина в певні періоди життя; 5) інші пам'ятні предмети, пов'язані з миттю, конкретною подією, зустрічами у житті людини. Окрема гілка ментальної мапи особистості – це події в її житті, фізичному чи внутрішньому, духовному. У житті історика такими є його думки та книги [4, с. 425].

Гілка «Люди» на ментальній мапі особистості представлена її оточенням, складом окремих груп, соціальних угруповань: родина, сусіди,

однокашники, колеги, партнери, клієнти, друзі, клуби за інтересами, культурні й релігійні громади. У фокусі уваги перебувають ті люди, які колись справили велике враження чи мали визначний вплив на перебіг життя особистості. Гілка «Люди» структурується в такій послідовності: 1) люди «мрії», на яких орієнтується конкретна особистість, котрі її надихають, спрямовують дії та поведінку (реальні, знайомі, історичні та літературні персонажі); 2) сім'я, родичі, близькі; 3) друзі (дитинства, у зрілому віці, на все життя, випадкові приятелі); 4) учителі, визнані авторитети, старші друзі, наставники, однокашники; 5) колеги, однодумці, партнери, послідовники ідей, шанувальники таланту. Отже мапа особистості постає як ментальна (уявна) мапа, що слугує засобом реконструкції біографії конкретної людини. Саме за цією мапою спробуємо реконструювати, оцінити варшавський період життя Пантелеймона Куліша, його вплив на його ідейну еволюцію [4, с. 426].

Картографування особистості Пантелеймона Олександровича варто розпочати із того, що напередодні його переїзду до Варшави склалися ряд життєвих обставин, які з одного боку давали можливість говорити про фундаментальний вплив діяльності П.Куліша на український національно-культурний розвиток, надбання ним самим важливих інтелектуальних умінь та знань, практичного досвіду видавничої, просвітницької, громадської діяльності, а з іншого – накопичилася критична маса проблем особистісного характеру, що потребували негайного вирішення за рахунок певної паузи в активній національно-культурній діяльності.

У 1862 р. за П.Кулішом посилювався нагляд поліції, невдовзі почалися обшуки у помешканнях деяких громадівців, почали закривати недільні школи. Польське повстання 1863–1864 рр. сприяло також посиленню наступу на український національно-культурний рух, знайомі П.Кулішу українські діячі (П. Чубинський, О. Кониський, С. Ніс) були затримані і покарані адміністративним засланням, набуло чинності розпорядження міністра МВС П. Валуєва цензурним органам від 18 червня 1863 р. («Валуєвський циркуляр»). Ці репресії прямо не зачепили П. Куліша, але слід було бути обережним. У 1863 р. Пантелемон Олександрович купує землю поблизу Мотронівки на Чернігівщині, дистанціюється від громадського життя, і господарює на землі [5, с. 58]. Пантелемон Куліш не злякався, не заліз на дно, він не хотів знову все втратити через молодих нерозважливих діячів, як це було у 1847 р. Стратегія П. Куліша була ліберальною, поле бою – інтелектуальна сфера, методами допустимими законодавством Російської імперії.

1863 рік і перші два місяці 1864 р. – перебування письменника на хуторі у Мотронівці. Перший приклад впливу місця проживання на особистість: П. Куліш майже нічого не читав, порівняно мало писав і в господарських клопотах на хуторі психологічно відходив від попередньої інтенсивної діяльності, особливо пов'язаної з видаванням «Основи». Перебування у сільській місцевості було своєрідним епілогом дуже напруженого періоду 1856–1862 рр. та прологом до наступного інтенсивного періоду [5, с. 59].

Для задоволення родинних матеріально-побутових проблем, зосередження на джерелознавчій та пошуковій роботі (такій необхідній при написанні літературних та науково-історичних праць) Пантелеймону Олександровича вкрай необхідним було влаштуватися на державну адміністративну службу. З березня майже до кінця жовтня 1864 р. Пантелеймон наполегливо добивався адміністративної роботи або у Петербурзі, або в Царстві Польському.

У діаспорній літературі роки служби в Варшаві *вважаються* початком певного духовного занепаду в житті Куліша, коли він старався стояти осторонь від змагань “громад” в Україні за розвиток української культури [11, с. 14]. Насправді, варто об'єктивно оцінювати ситуації і розуміти, що інтелектуальна праця вимагає також відповідної матеріальної підтримки. На початок 1860-х рр. Пантелеймону Олександровичу вкрай необхідно було поліпшити своє матеріальне становище, отримати постійний заробіток. Через чиновницьку службу, стверджує сучасна дослідниця біографії П. Куліша О. Кравченко, необхідно було довести лояльність до влади, уникнути побіжних звинувачень у зв'язках з громадівським рухом. Як свідчать різні джерела, більш вигідною була б посада у Петербурзі, однак такої не знайшлося, тому служба у Варшаві для нього стала хоч і не рівнозначною альтернативою, але з огляду на можливість опрацювати польські архіви досить прийнятною. Тому Є. Нахлік дотримується думки, що головним мотивом влаштування на чиновницьку службу все ж була можливість суміщення адміністративної роботи з доступом до унікального джерельного матеріалу [8, с. 212–213]. У листі до дружини письменник писав: «Тепер всі мої літературні заняття такі, що мені треба користуватися архівом варшавським та публічною бібліотекою» [5, с. 59].

Дещо схожу позицію займав дослідник Ю. Шевельов, який зазначав, що нова царська політика була великим ударом для письменника, він схилився до угодовства, а не опору проти цієї політики. Боячися, що спротив,

зокрема після невдалого польського повстання 1863 р., доведе лише до більшого утиску з боку уряду, Куліш ризикнув піти на компроміс з царатом і запропонував йому свою співпрацю [6, с. 15].

Сучасники П. Куліша із громадівського оточення категорично не сприйняли його вчинок, деякі трактували це як відступництво та навіть зраду національної справи [8, с. 215–216].

Переїзд до Царства Польського автоматично змінював на мапі особистості гілку «Люди»: П. Куліш полишив оточення із української творчої інтелігенції і перейшов у середовище вищого чиновництва: професійних, із високим рівнем працездатності, однозначною лояльністю до влади людей. Пантелемон Олександрович не припинив листування із своїми колишнім товаришами, але характер вербального спілкування докорінно змінився.

За свою службу у Царстві Польському П. Куліш мав отримувати значну винагороду, що безперечно допомогло б йому оформити та видати свої наукові, літературні напрацювання. На наше переконання, вчинок і обґрунтування його Пантелеймоном Олександровичем були цілковито виправданими і прагматичними: «Земляки-либералы смущены моею готовностью ехать в Польшу, но что на них смотреть? Политика – не наше дело: для этого надо быть богатым и сильным; а терпеть нужду и гонение из-за неопределённых надежд на перемену обстоятельств глупо. Двадцать лет действовал я в так называемых национальных интересах – и каких же результатов достигнул? Теперь ограничиваюсь простою наукою, простым изучением того, что было в старину, а какое применение сделает новое поколение из моих литературных трудов - это его дело» [Цит. 8, с. 216].

Протягом березня-квітня 1864 р. вирішувалося питання яку ж саме посаду має зайняти Пантелемон Олександрович у Варшаві. Про це безпосередньо піклувався Микола Олексійович Мілютін, влаштувавши його до Установчого комітету¹.

25 жовтня (6 листопада) 1864 р. письменник прибув до Варшави у розпорядження Установчого комітету, де 25 грудня 1864 р. (4 січня 1865 р.) його призначено урядником (чиновником) при цьому комітеті з окладом

Цей комітет було створено для подолання причин і наслідків Січневого повстання (1863 р.), для приборкання й умиротворення польського народу шляхом ліберальних соціально-економічних реформ, передусім аграрної, ослаблення впливу католицького духовенства, заміни специфічного тамтешнього адміністративного устрою загальноімперським та для русифікації краю.

3 600 крб. на рік. Працював письменник під керівництвом відомих лібералів та реформаторів у соціально-економічних питаннях і шовіністів – у національних: міністра статс-секретаря у справах Польщі Миколи Мілютіна, який перебував у Петербурзі, головного директора Урядової комісії внутрішніх і духовних справ Володимира Черкаського, завідувача справами Установчого комітету, голови Центральної комісії із селянських справ Якова Соловйова [8, с.257].

Варто зазначити, що своєю працездатністю та професіоналізмом ці чиновник, не зважаючи на їх імперські погляди, викликали захоплення та повагу Пантелемона Олександровича. Постійна і цікава робота захопили письменника, у листі до О. Вересая П. Куліш писав: «Завела мене доля аж за річку Вислу, у город Варшаву. Судилось, бач, козацьким дітям порядкувати в лядському краї, так, як порядкували колись ляхи в нас на Україні. Тільки вони згорда нами орудували і добра нам не мислили, а ми порасёмось у них по-християнськи. Вони в нас простий люд у неволю повертали, а ми лядську чернь визволяємо на волю з-під неситих панів та й самим панам неправди ніякої не робимо, тільки не даємо їм верховодити по-шляхетськи, а нахиляємо їх під закон. От на таке то діло і мене зазвано у Варшаву, а козак до сього торгу пішки, бо йому любо ляха гнuzдати. Слава Богу, що ми таки люде не нікчемні і є з нас користь Цареві нашому і всьому православному мирові. Ну, і живеться нашому братові у Варшаві таки й геть добре [6, с. 183]».

Як бачимо перебування у Варшаві мало для П.Куліша також символічне значення, за концепцією І. Колесник, стало своєрідним місцем-мрією, яке надихало на працю та науковий пошук; відбулося не духовне затухання (як зазначено у літературі української діаспори), а навпаки емоційне піднесення.

У червні 1865 р. П.Куліш отримує за вислугу років та «безпорочну службу» наступний чин (після губернського секретаря отримав чин колезького секретаря) та Орден Св.Володимира 4-го ступеня. У грудні того ж року він уже чиновник із особливих доручень V класу із заробітною платою 4500 рублів річних [5, с.228]. У червні 1866 р. він став директором Відділення духовних справ із широкими повноваженнями здійснювати безпосередній нагляд за римо-католицьким духовенством. Відповідно оклад зріс до 6563 рублів на рік. Із листа до О. Вересая дізнаємося про ревносте ставлення П.Куліша до служби, істинну переконаність у необхідності прилаштування краю до імперії: «<...> слава Господеві, що діждали козацькі

діти панувати над ляхами. <...> ми взяли над ляхами гору і в руських землях, і в лядській землі. Оцей самий Куліш, Остапе, що до тебе листи пише, старшинує в Польщі над усім католицьким голеним попівством, і хилияться перед ним ксьондзи так, як хилились колись наші священики перед вельможними панами ляхами. Так чи не одрада ж козацькому серцю сю дивовижу справляти! Може б, інший козарлюга вернувсь із раю, аби на таке подивитись. Тільки ж ми не згнуцались; ми доглядаємо, щоб вони людей не обдурювали, щоб миром не колотили, та й годі [Цит. за 8, с. 225]».

Царська влада не скупилася на відзнаку Кулішевих потуг і старань на адміністративній службі в Установчому комітеті. Крім грошових виплат, він був нагороджений 1865 р. темно-бронзовою медаллю «в пам'ять усмирення польського мятежа 1863/4 г.», а 19 лютого (3 березня) 1866 р. – срібною медаллю за працю щодо упорядження селян у Царстві Польському; 30 серпня (11 вересня) 1867 р. наказом Олександра II йому надано за заслуги чин надвірного радника (VII клас).

Рівень зарплати, комфортні умови життя, кар'єрне зростання забезпечили фізичні конструкції, які допомогли увійти у «продуктивний стан» натхнення та творчості. Ніщо не відволікало П.Кулішу на побутові проблеми і протягом 1866–1867 рр. він уже написав трактат «Русь і Польща», «Перший період козацтва од його початку до воронування з ляхами». Під час свого перебування в Польщі Куліш робив багато історичних дослідів і почав перекладати Біблію українською мовою [6].

Хоча під час Варшавської служби П.Куліш відійшов від активної громадської українофільської діяльності, його дітище – український правопис – «кулішівка» почав розкручуватися та ставати предметом суспільних дискусій. Службове становище українського мислителя давало йому впевненість у завтрашньому дні, а всі негаразди пов'язані із цькуванням його правопису у антиукраїнській пресі не несли йому ніякого матеріальних чи серйозних збитків.

Правопис Куліша сам себе розрекламував і став надзвичайно популярним. Час від часу виникали скандали пов'язані із різними провокаційними, дезінформативними публікаціями у російській пресі. У 1867 р. було розіграно таку ситуацію. Було заплановано у Західній Україні випускати пропольську газету «Русь» саме кулішівкою. Протестуючи проти цього П.Куліш, написав листа, що він радше відмовиться від правопису ніж допустить появу такого видання. Натомість лист, а вірніше його частини, були опубліковані без відома автора у газеті «Слово» (№ 4) під заголовком

«Отречение Кулиша от своей парвописи». Майже блискавично, публікацію передрукували періодичні видання «Боян», «Страхопуд», «Галичанин» (, «Славянская заря», «Москва», «Московские ведомости» та ін. Опротестувань жодна із названих газет не прийняла. Лише газета «Правда» почала несміливі спроби загасити провокацію [5, с. 251].

На 1867 р. припадає і розрив відносин Пантелеймона Куліша з Миколою Костомаровим. Дослідниця О. Кравченко основною причиною розриву називає варшавську службу, а Є. Нахлік історичні розходження. Це була ментальна подія у житті П.Куліша. Він, ознайомившись із матеріалами варшавського архіву, не міг не вказати на недоліки у праці М. Костомарова «Богдан Хмельницький» (зокрема у 3-му віданні не було виправлено фактологічні помилки та додано різні недоречності) [8, с. 256].

Цього ж року помер покровитель Пантелеймона Олександровича М. Мілютін, подав у відставку безпосередній начальник князь Черкаський. Відхід цих людей безпосередньо вплинув на долю П. Куліша: змінилося його «люди-мрії» на яких він орієнтувався під час служби, а нове начальство апріорі не могло стати для нього подальшим орієнтиром.

Новий начальник Я. Соловйов викрив неприхильне ставлення до нього з боку надвірного радника Куліша та М. Мілютіна. Скориставшись реорганізацією Установчого комітету, новий її урядник Я. Соловйов понизивши П.Куліша у посаді, зменшив оклад та розпочав вишувкувати різні формальні приводи до дискредитації професіоналізму українського мислителя. Пантелеймон Олександрович розумів, що його чиновницькій кар'єрі у Варшаві наступав кінець, але продовжував гідно тримати голову перед начальством. Врешті-решт Я. Соловйов вимагав публічно зректися всіх українофільських переконань або звільнитися. 30 жовтня 1867 р. П. Куліш звільнений з посади через хворобу: «Моральная смерть Милютина испортила мою карьеру; но если бы мне не опротивили чиновники до блевоты, то я бы мог остановаться при 4500 (а с наградными 5000) сколько угодно, впредь до лучшего времени. Нет, я должен был разорвать с ними и по состоянию моего духа, и ради спасения моей репутации, которую они хотели опоганить [9, с.111]». Варшавський період життя завершився.

Пантелеймон Куліш з легкістю розпорощавшись із чиновницькою високооплачуваною (навіть після пониження окладу) службою довів, що для нього вона у життєвому плані інтелектуала не носила першочергового значення. Це не була зрада національної справи, це був спосіб отримати легальні вигоди для подальшої національно-культурницької діяльності.

У цей короткий, але також плідний період Пантелеймон Куліш накопичив достатню кількість коштів для подальшої творчої діяльності, зібрав необхідний джерельний матеріал, отримав досвід серйозної урядницької діяльності, осягнув механізми державного апарату, побачив реальне життя чиновницької еліти. Письменник і мислитель інтенсивно листувався з В. Тарновським, О. Кістяківським, І. Хільчевським, друкувався у газеті «Правда», не полишав літературної справи [5, с.234].

Звільнившись із варшавської служби Пантелемон розпочав вивчати іврит, протягом 1867–1868 рр. подорожував Європою (Відень–Флоренція–венеція–Прага), познайомився із І.Пулюєм та багатьма молодими представниками західноукраїнської інтелігенції К. Студинським, М. Подолинським та ін., приступив до більш інтенсивного перекладу Біблії українською мовою [5, с. 235].

Отже, сучасне трактування життєвого шляху Пантелеймона Куліша має будуватися на об'єктивному аналізі історичної ситуації, багатофакторності, нейтрального підходу. Однозначно, слід відмовитися від твердження, що Варшавський період це час духовного занепаду П. Куліша. Навпаки, протягом 1864–1867 рр. життєвий шлях мислителя пересікся із особистостями, що викликали захоплення, впливали на формування його ідейного поля. Розрив із деякими представниками українського національно-культурного був неминучим і, на наше переконання, необхідним. Український національно-культурний рух у ХІХ ст. потребував не тільки прихильників прямої дії, які б клали свої долі і тіла на вітар боротьби, а й інтелектуалів, що здійснювали витончений вплив, будували інтелектуальні підмурки народу-нації. Варшавський період Пантелеймона Куліша є надзвичайно цікавим і має значний вплив на формування поглядів мислителя, його подальше життя та творчість. Його вплив простягнувся на наступні 30-ть років, вилившись у інтелектуальний доробок митця.

Джерела та література

1. Гончарук П.С. Суспільно-політичні та історичні погляди П. О. Куліша : до 110 річниці його світлої пам'яті (1819–1897) / П.С.Гончарук. – К. : ДАККІМ, 2006. – 264 с.
2. Гринченко Б.Д. П.А.Кулишъ. Біографіческій очеркъ / Приложеніе к выпуску 1-му «Земскаго Сборника» Черниговской губ. за 1899 г. – Черниговъ: Типографія Губернскаго земства, 1899. – 28 с.
3. Дорошенко Д. П.О.Куліш. – К.[Б.в.] Ляйпціг, 1923. – 207 с.
4. Колесник І.І. Українська історіографія: концептуальна історія / І.І. Колесник. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.

5. Кравченко О.О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: монографія. / О.О. Кравченко. – Умань: София, 2009. – 342 с.
6. Куліш П.О. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою написані. – [Ред. Юрія Луцького, передм. Юрія Шевельова]. – Нью-Йорк–Торнто, 1984. – 326 с.
7. Маковей О. Панько Олелькович Куліш : огляд його діяльності / О. Маковей. – Львів : [б.в.], 1900. – 169 с.
8. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. / Є.К. Нахлік / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Т. 1. – К.: Український письменник, 2007. – 463 с.
9. Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П.О.Куліша. – К.: Видавництво «Фенікс», 2009. – 534 с.
10. Похила Л.С. Історичні погляди П.Куліша: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 1998. – 190л.
11. Шенрок, В.И. П. А. Кулиш : Биогр. очерк / В. Шенрок. – Киев : тип. Ун-та св. Владимира АО Н. Т. Корчак-Новицкого, 1901. – 255 с.

Аннотация

В статье проанализирован период жизни П. Кулиша, связанный с его чиновничьей службой в Варшаве с 1864 по 1867 гг., представлены оценки современников и историков о причинах его перехода на государственную службу, определено влияние места, артефактов, события, людей этого жизненного этапа на формирование интеллектуального наследия мыслителя.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, национально-культурная деятельность, украинские интеллектуалы, картографирование личности, «варшавская служба», Царство Польское.

Annotation

In the article the period of life Kulish in Warsaw from 1864 to 1867 was analyzed. Estimates of contemporaries and historians about the reasons for his transition to public service were illuminated, the effect of space artifacts, events and people of this life stage for the formation of intellectual heritage thinker was determined.

Keywords: Panteleimon Kulish, national-cultural activities, Ukrainian intellectuals, mapping personality, the Kingdom of Poland.

УДК 070 [443.61+477](092)

**Ольга Охріменко
(Київ)**

ЄЖИ ГЕДРОЙЦЬ ТА УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ «КУЛЬТУРИ» (ПАРИЖ)»

У статті розглядається діяльність найважливішого часопису східноєвропейської еміграції на Заході “Kultura” в контексті зв’язків з українськими співпрацівниками. З’ясовується важливе значення представників-українців, які працювали з головним